

Ковбанюк М. І.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

УКРАЇНСЬКИЙ ДІЄПРИСЛІВНИК І ФРАНЦУЗЬКІЙ ГЕРУНДІЙ НА ПОЗНАЧЕННЯ УМОВНО-НАСЛІДКОВИХ ВІДНОШЕНЬ

У статті розглянуто вторинний дієприслівниковий і герундійний предикати з урахуванням умовнонаслідковості. Типологізовано семантико-синтаксичні моделі функціонування вторинних предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень. Особливу увагу приділено ролі й участі первинного предиката, предиката предикатів і суб'єктної синтаксеми.

Ключові слова: вторинний дієприслівниковий предикат, вторинний герундійний предикат, умова, семантико-синтаксична модель, первинний предикат, предикат предикатів, суб'єктна синтаксема.

В статье рассмотрено вторичный деепричастный и герундиальный предикаты с учетом условно-следственных отношений. Классифицированы семантико-синтаксические модели функционирования вторичных предикатов для обозначения условно-следственных отношений. Отдельное внимание уделено роли и участию первичного предиката, предиката предикатов и субъектной синтаксеми.

Ключевые слова: вторичный деепричастный предикат, вторичный герундиальный предикат, условие, семантико-синтаксическая модель, первичный предикат, предикат предикатов, субъектная синтаксема.

The article presents the secondary participle and gerund predicates considering the relationship of condition and effect. It has been classified semantic-syntactic models of secondary predicates to describe the conditional-effect relationship. It draws attention to the role and participation of the primary predicate, predicate's predicate and subject syntaxeme.

Key words: secondary participle predicate, secondary gerund predicate, condition, semantic-syntactic model, primary predicate, predicate's predicate, subject syntaxeme.

У сучасному мовознавстві поняття умовних відношень, звичайно вимагають поняття умовно-наслідкових відношень, що передбачають їх розгляд у єдиній семантико-синтаксичній парадигмі вираження відношень умови й наслідку. Будучи однією з форм зумовленості, умовно-наслідкові відношення відбивають універсальні й логічні закони мислення і мають статус поняттєвих категорій – умови і наслідку [1, с. 5].

Якщо причина представлена умовою, то при її відсутності її представлення основним предикатом не здійснюється. При реальності двох причин менш реальна є умова. Ж. Вільбуа писав, що в слові "причина" змішані дві різні ідеї: власне причина і звичайна умова. Власне причина містить у собі свій наслідок; умова представляє собою тільки "поштовх", що дає хід справжній причині. Для появи наслідку позначення причини достатньо, а умова необхідна. З точки зору логічного синтаксису, причина є чимось більшим, ніж умова, хоча причина зазвичай більш просте семантичне поняття, на основі якого й виникає поняття умови. Щодо простої причини умова є більш вузькою, а відповідно і більш складним поняттям, оскільки в ній міститься додаткова ознака [8, с. 579].

У визначенні лінгвістичного статусу умовно-наслідкових відношень, по-перше, розрізняють умовнонаслідковість як зв'язок, що об'єктивно існує між предметами, явищами, по-друге, розглядають цей зв'язок як відношення на семантичному рівні, як мовне значення, оскільки він є змістом висловлення [1, с. 5].

Актуальність дослідження визначається застосуванням зіставно-порівняльного аналізу з метою вивчення особливостей вторинного дієприслівникового і герундійного предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень.

Об'єктом дослідження є речення з українським дієприслівником і французьким герундієм на позначення умовно-наслідкових відношень.

Предметом дослідження виступає семантико-синтаксична структура речень з українським дієприслівником і французьким герундієм на позначення умови-наслідку.

Мета статті полягає у вивченні й порівнянні вторинних предикатів, виражених дієприслівником і герундієм. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати природу умовно-наслідкових відношень; 2) типологізувати семантико-синтаксичні моделі функціонування вторинних предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень; 3) обґрунтувати залежність вторинного герундійного предиката від форми первинного предиката і його трансформативні зміни форми залежно від предиката предикатів; 4) розглянути роль суб'єктної синтаксеми при вторинних предикатах на позначення умовно-наслідкових відношень.

У вузькому значенні вирізняють речення з ірреальною умовою і реальною умовою, виділяють також речення з потенційною (гіпотетичною) умовою. Умовні синтаксеми є виразниками реальної чи ірреальної умови, за якої відбуваються або могли б відбутися подія, явище, вони характеризують випадкові і гіпотетичні ситуації, що існують при наявності предикативної основи зі значенням ірреальності. Такі синтаксеми позначають ситуацію, яка є умовою здійснення дії, названої основним предикатом висловлення [3, с. 275; 7, с. 52-53].

Умовний комплікатор ускладнює семантичну структуру висловлення вказуванням на умову, яка передують зумовленій дії і породжує її. У таких висловленнях виражається внутрішній зв'язок між двома явищами-подіями: наявність чи відсутність якогось явища за необхідності спричиняє наявність чи відсутність іншого явища [6, с. 104-108].

У сучасному мовознавстві умовні конструкції розглядають як речення непрямої модальності, у яких підрядна частина приєднується до головної гіпотактичним сполучником й виражає такі значення: 1) умову, за якої дія, названа у головній предикативній частині, є можливою, бажаною, неминучою тощо; 2) причину, через яку відбулася, відбувається чи відбудеться дія головної частини, а також здійснюється обґрунтування поведінки мовця,

згаданої у головній частині; 3) умову, всупереч якій відбувається дія головної частини; 4) дію, яка протиставляється дії головної частини [2, с. 17].

При трансформації речення з вторинним дієприслівниковим і герундійним предикатами на позначення умовно-наслідкових відношень застосовуємо семантичні показники зв'язку (предикати предикатів), які у своєму складі містять семи ірреальності, реальності, гіпотетичності.

ВДП	ПП з ірреальною умовою	ПП з реальною умовою
	якби, якщо б, коли б, у разі коли б тощо	якщо, коли, як, у разі якщо, у разі коли, при (за) умові (-и) що тощо
ВГП	ПП умови (набувають значення ірреальності чи реальності відповідно до ситуації)	
	si, pourpeuque, à moinsque (ne), moyennantque, à moinsque, à conditionque, aucasoù, à supposerque, en admettant que, pourvu que!	

У простому неелементарному реченні умовно-наслідкові відношення репрезентуються за участі первинного і вторинного дієприслівникового й герундійного предикатів. Щодо вторинного дієприслівникового предиката, то зазвичай умову (умову-причину) передає дієприслівник доконаного виду, характеризуючи дію, яка досягла межі. За А.П. Загнітком, дієприслівники доконаного виду, що означають дію, яка виникає внаслідок якоїсь іншої дії, виражають значення наслідку. Варто зауважити, що реалізація умовно-наслідкових відношень при дієприслівнику доконаного виду супроводжується первинним предикатом у формі майбутнього часу. Так як, французькому герундійному предикатові непритаманна категорія виду, здатність вторинного герундійного предиката трансформуватись у показник умовно-наслідкових відношень залежить від форми первинного предиката, а саме форм умовного способу. Таким чином, присутня бінарна залежність відношень від первинного й вторинного предикатів (репрезентуємо нижче на основі семантико-синтаксичних моделей).

На основі дослідження фактичного матеріалу вирізняємо семантико-синтаксичні моделі функціонування вторинного дієприслівникового (1) і герундійного (2, 3) предикатів на позначення умовно-наслідкових відношень:

- 1) S+P_{1,2}[N + P₁(V_f) + P₂(док. вид)];
- 2) S+P_{1,2}[N + P₁(V_f Cond) + P₂(G)];
- 3) S+P_{1,2}[N + P₁(Vf) + P₂(G Subj)].¹

Наприклад: *Далі та далі, пролинувши через квітучу луку, вона підніметься на гору* (Панас Мирний). → *Якщо (за умови що) вона пролине через квітучу луку, вона підніметься на гору. А ну Мазена, сполучившись з Карлом Станіславом, погромить царя і загорне цілу країну* (Б. Лепкий). → *Якщо Мазена сполучиться, то погромить царя і загорне цілу країну. Comme j'aurais pu être heureuse en épousant un autre homme* (G. de Maupassant) → *Comme j'aurais pu être heureuse si j'avais épousé un autre homme. Mais j'aurais mieux servi mes frères en etant tout simplement un prêtre* (G. Flaubert) → *Mais j'aurais mieux servi mes frères si j'avais été tout simplement un prêtre.*

У реченні *А розсердившись, вже він не буде ніякої поради давати* (Г. Квітка-Основ'яненко) встановлюються зв'язки суб'єкт – вторинний предикат; суб'єкт – первинний предикат на позначення умовно-наслідкових відношень. Зв'язок суб'єкт – вторинний предикат репрезентує умову: *А якщо він розсердиться, а зв'язок суб'єкт – первинний предикат – наслідок: То вже він не буде ніякої поради давати.* Функціонування зв'язків такого типу можливе за участі реального суб'єкта, що виступає активізатором умовно-наслідкових відношень і надає їм статусу реальної умови, послаблюючи ірреальну й виключаючи гіпотетичну умови.

Речення може репрезентувати умовно-наслідкові відношення при вторинному дієприслівниковому предикатові у формі доконаного виду і при модифікації суб'єктної синтаксеми, наприклад: *Чи мало старі люди такого розказують, так що наслухавшись, цілу ніч дрижаки спати не дадуть* (Г. Квітка-Основ'яненко). → неозначено-особова модифікація суб'єктної синтаксеми конденсує умовно-наслідкові відношення, семантично підкреслюючи, що будь-хто, наслухавшись, що розказують старі люди (умова) цілу ніч, не може спати (наслідок). Окремим активізатором умовно-наслідкових відношень стає актант *так що*, порівняймо: *Чи мало старі люди такого розказують, ... наслухавшись, цілу ніч дрижаки спати не дадуть; Чи мало старі люди такого розказують, такищо наслухавшись, цілу ніч дрижаки спати не дадуть.* Актант *так що* репрезентує наслідок заданої висловленням умови.

Аналіз французького матеріалу підтвердив, що формально-граматичний рівень мови вимагає наявності і суб'єкта, і предиката, причому суб'єкт репрезентується особовим (elle, Irène, ils тощо) чи неозначено-особовим (on, il) суб'єктами. Відповідно до семантики речень з вторинним герундійним предикатом на позначення умовно-наслідкових відношень окреслюється участь суб'єкта як носія обставин запропонованої умови, як носія оцінки й осмислення можливої дії, наприклад: *Mais j'aurais mieux servi mes frères en etant tout simplement un prêtre* – означений суб'єкт *je* (я), обіймаючи семантично початкову позицію, виступає носієм обставин, оцінки й осмислення умови-наслідку: *Але я б краще служила моїм братам, якби тільки була готова.*

Розглянемо приклад: *En le voyant, peut-être, il ne douterait plus* (G. de Maupassant). Між первинним і вторинним герундійним предикатами встановлюються умовно-наслідкові відношення, при трансформації використовуємо предикат предикатів *si*(якби, за умови): → *S'il le voyait, peut-être, il ne douterait plus.* Первинний предикат *douterait* виражений формою умовного способу теперішнього часу (Conditionnel présent). За семантичною ознакою, головна функція умовного способу – вираження евентуальної дії. Евентуальна дія – це потенційна, запропонована дія, безпосередньо

¹ S+P – структура простого неелементарного речення, де S – суб'єктна синтаксема, P_{1,2} – первинна і вторинна предикатні синтаксеми.

пов’язана з певними умовами. До складу семантичних сем умовного способу входять семи: “можливість”, “про-спективність”, “зумовленість” [4]. Умовно-наслідкові відношення між предикатами *douterait* і *voyait* ґрунтуються на взаємозалежності предикатів, підтверджуючи, що дія первинного предиката здійсниться тільки при реалізації умови, вираженої вторинним герундійним предикатом, а також на взаємозв’язку предикатів із суб’єктом, який у свою чергу презентує об’єктивні обставини для репрезентації та здійснення можливої дії. Актант *peut-être* містить семуймовірності, можливості, що підсилює ступінь реалізації умови-дії, вираженої розглянутими предикатами.

Французькі показники семантичного зв’язку на позначення умовно-наслідкових відношень, а саме: *à supposer que, pour peu que, en admettant que, à moins que, pourvu que, à condition que, au cas où* || перекл. якщо припустити, якщо тільки, як тільки, досить тільки, нехай тільки, якщо припустити, якщо тільки ні, тільки б, за умови що у випадку що вирізняються значенням спонукання предиката до вираження суб’єктивності, яке неприпустиме українській мові. Щодо семантичної функції суб’єктивності, то він виражає уявлення суб’єкта про дію як можливість, а саме через суб’єкта дії репрезентує можливість предикатної дії; семантика суб’єктивності акцентує на суб’єктивному мисленні й описі дій. Окрім семантики ірреальності, суб’єктивності може виражати реальну дію за умови, що відношення суб’єкта до можливості здійснення дії достатньо чітко виражене. Головна семантична функція суб’єктивності реалізується в умовах синтаксичної кореляції, тобто співвідношення дії до дії головного речення, як наслідок відбувається злиття, тісна взаємозалежність двох дій. Умовний спосіб виражає дві дії, але при цьому синтаксична підпорядкованість відсутня [4], наприклад: *Comme j’aurais pu être heureuse en épousant un autre homme* (G. de Maupassant) → *Comme j’aurais pu être heureuse à condition que j’aie épousé un autre homme*.

У реченнях з вторинним дієприслівниковим предикатом умовно-наслідкові відношення можуть посилюватись заперечною формою вторинного предиката, наприклад: *Не знаючи броду – не ліз у воду* (Народна мудрість) → *Якщо не знаєш броду – не ліз у воду*; додатковими актантами, що безпосередньо вказують на умовно-наслідковість чи змінюють інтонаційне забарвлення речення, інформативний зміст повідомлення з метою наголошення на реальності, ірреальності чи гіпотетичності дії. Проаналізуємо приклад: *Та чи можна втекти від краси, побачивши її бодай раз* (П. Загребельний) – актантна структура *та чи можна* наповнює зміст висловлення риторичним змістом; актант *можна* вирізняє структуру семою умовності, а адвербіально-темпоральний актант *бодай раз* семантично наголошує на часових параметрах реалізації дії (умовно-наслідку) й посилює умовно-наслідкові відношення між первинним предикатом *втекти* і вторинним доконаним дієприслівниковим предикатом *побачивши*, репрезентуючи конденсацію ірреальності, гіпотетичності. Традиція художньо-поширених речень спонукає до функціонування вторинного дієприслівникового предиката на позначення умовно-наслідкових відношень у рамках семантичного посилення, наголошення на відношеннях, наприклад: *Так чи не можна її, підрізавши, теж з села вигнати* (Г. Квітка-Основ’яненко); *Татко умре з голоду, коли п’ять день просидить у шахті, не уївши* (Б. Грінченко); *Щоб, розсердившись на людей, не робив їм біди, як тут з жінками* (Г. Квітка-Основ’яненко).

Отже, функціонування умовно-наслідкових відношень в українському реченні з вторинним дієприслівниковим предикатом забезпечується за участі дієприслівника доконаного виду та первинного предиката у формі майбутнього часу. Щодо суб’єкта він виступає у ролі носія умови і наслідку, встановлюючи семантико-синтаксичний зв’язок як з вторинним, так і з первинним предикатами; однак умовно-наслідкові відношення реалізуються і при модифікації суб’єктної синтаксеми.

Вторинний герундійний предикат французької мови на позначення умовно-наслідкових відношень вирізняється постійною залежністю від форми умовного способу первинного предиката, формою суб’єктивності на позначення предиката предикатів, обов’язковою участю особової чи безособової суб’єктної синтаксеми.

Перспективи дослідження передбачають подальше вивчення семантико-синтаксичної структури речення з вторинним дієприслівниковим і герундійним предикатами.

Література:

1. Беляєва Т. В. Варіантність і синонімія в умовно-наслідкових складних реченнях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. В. Беляєва. – Харків, 2004. – 25 с.
2. Бокатенко І. А. Структурні та семантичні особливості складнопідрядних умовних речень / І. А. Бокатенко // Наукові записки (мовознавство). – Кіровоград, 2008. – Серія : Філологічні науки. – Вип. 80. – С.16-24
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Гак. В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / В. Г. Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : Дон НУ, 2001. – 662 с.
6. Кормилицына М. А. Семантически осложненное (полипропозитивное предложение в устной речи) / М. А. Кормилицына. – Саратов : Саратовский ун-т, 1988. – 157 с.
7. Проблемы грамматической семантики : сборник статей / отв. ред. Л. Д. Чеснакова. – Ростов Н/Д : Ростов Н/Д пед. ин-т., 1978. – 126 с.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Теньер Л. ; [пер. с франц. И. М. Богуславский и др.]. – М. : Прогресс, 1988. – 632 с.
9. Fillmore, C. J., 1987, “Varieties of conditional sentences”, In Proceedings of the 3rd Eastern States Conference on Linguistic. Columbus : OhioStateUniversity, pp. 163-182.
10. Kleiber G. Le gérondif: fonction syntaxique ou catégorie grammaticale? // Panoramadesétudesen linguistique synchronique et diachronique / Georges Kleiber. – Lask : Oficyna Wydawnicza Leksem, 2009. – p. 215-239.
11. Langaney A. Les hommes: passé, present, conditionnel / André Langaney. – Paris : Armand Colin, 1988. – 251p.
12. Moeschler J. Etudes sémantiques et pragmatiques sur le temps, l’aspect et la modalité / Louis de Saussure, Jacques Moeschler, Genoveva Puskas. – Amsterdam: Rodopi, 2007. – 197 p.